

Karin Hoogeveen, Sardes

Effectief instrument bestrijding taalachterstand

Taal en nog meer taal in de schakelklas

Schakelklassen zijn al jarenlang een speerpunt in het onderwijsachterstandenbeleid. Wat is het doel en voor welke leerlingen is de schakelklas bedoeld? Welke vormen zijn er? En – de belangrijkste vraag – wat maakt de schakelklas effectief? Of met andere woorden: wat zijn de succesfactoren van deze vorm van leertijdverlenging? Karin Hoogeveen geeft antwoord op deze vragen.

In de schakelklas krijgen leerlingen met een grote taalachterstand een jaar lang intensief taalonderwijs. Doel is dat ze daarna voldoende hebben bijgeleerd om op hun eigen niveau deel te nemen aan het onderwijs. Sommige schakelleerlingen stromen door naar de volgende groep, anderen hebben een extra jaar nodig.

De voorgeschiedenis

Sinds 2006 kennen we het fenomeen schakelklassen. Er waren drie varianten. In de voltijdschakelklas krijgen leerlingen vrijwel al het onderwijs in een aparte groep, in een deeltijdschakelklas krijgen leerlingen een aantal uren per week apart taalonderwijs en in de verlengde schooldag-schakelklas volgen kinderen extra taalonderwijs na schooltijd.

“De schakelklasleerlingen hebben op taalgebied méér leerwinst geboekt dan kinderen in de controlegroep”

Kopklassen, een specifieke invulling van de schakelklas, waren er al veel eerder. Hier krijgen leerlingen na groep 7 of 8 een extra jaar basisonderwijs, zodat zij daarna kunnen doorstromen naar een hogere vorm van voortgezet onderwijs. Dan zijn er ook nog opvangklassen voor nieuwkomers, dus voor kinderen die niet langer dan een

half jaar in Nederland wonen en de Nederlandse taal niet machtig zijn. In veel gemeenten vallen deze opvangklassen ook onder de schakelklassen, maar zij kennen een andere financiering en organisatie. De opvangklassen blijven in deze bijdrage daarom buiten beschouwing.

Van begin af aan zijn de gelden voor de schakelklas door het Rijk toebedeeld aan de gemeenten. Samen met de schoolbesturen besluit de gemeente hoeveel schakelklassen er komen, voor welke doelgroepen, hoe de selectie plaatsvindt en op welke manier ze worden georganiseerd. In grote gemeenten zien we veel schoolgebonden schakelklassen. Het schoolbestuur dient een aanvraag in bij de gemeente en verdeelt het geld over de scholen. Bij deze verdeling kan het aantal gewichtenleerlingen een rol spelen, maar ook het enthousiasme van de school om een schakelklas op te zetten.

In kleinere gemeenten, met minder budget, zien we wat vaker schooloverstijgende schakelklassen, die meestal per wijk worden opgezet voor leerlingen van verschillende scholen in de betreffende wijk. Dit zijn zowel deeltijd- als voltijdschakelklassen. Het spreekt vanzelf dat deze schooloverstijgende vormen meer afstemming tussen de scholen vereisen.

In 2007-2008 hadden 68 gemeenten in Nederland één of meer schakelklassen. In totaal waren er 429 schakelklassen waarmee 4492 leerlingen werden

bereikt. In 2012 wordt het aantal schakelklassen geschat op 605 (Beekhoven e.a., 2012).

“Er is in de loop der tijd een enorme variëteit ontstaan in de uitvoering van de schakelklas”

In eerste instantie kregen leerlingen verplicht een heel schooljaar schakelklasonderwijs, maar met de invoering van de wet Ontwikkelingskansen door Kwaliteit en Educatie (OKE, 2010) hebben gemeenten en scholen meer vrijheid. Schakelklassen blijven deel uitmaken van het onderwijsachterstandenbeleid, maar de definitie van de schakelklas is verdwenen uit de Wet op het Primair Onderwijs. Wel blijft het een vereiste dat de ouders schriftelijk instemmen met de deelname van hun kind aan een schakelklas of aan ‘andere activiteiten ter bevordering van de Nederlandse taal’.

Wie betaalt de schakelklas?

De financiering van de schakelklas in de grotere (G37) gemeenten verschilt van de financieringswijze in kleinere gemeenten. De niet-G37 gemeenten krijgen een specifieke uitkering voor onderwijsachterstandenbeleid (OAB) waaruit zij schakelklassen kunnen bekostigen. Zij kunnen er echter ook voor kiezen om het hele budget aan VVE te besteden.

Voor de grotere gemeenten ligt dat anders. In het regeerakkoord van 2012 zijn aan de grote gemeenten extra middelen toegekend voor VVE en schakelklassen. Er wordt gesproken over ‘schakelklassen, Zomerscholen of voorzieningen met eenzelfde doelstelling’, dus een bredere invulling (dan alleen schakelklassen) is mogelijk. Doelstelling is: ‘voorkomen dat talent verspild wordt doordat leerlingen, alleen vanwege een taalachterstand, niet het vervolgonderwijs kunnen volgen dat aansluit op hun mogelijkheden.’ In 2012 ging het om 70 miljoen euro en vanaf 2013 om 95 miljoen.

Met elke grote gemeente heeft de minister voor de periode 2012-2015 bestuurlijke afspraken gemaakt

over de besteding van deze middelen (Ministerie van OCW, 2011). Er zijn afspraken gemaakt over uitbreiding van het aantal Zomerscholen, schakelklassen of voorzieningen met eenzelfde doelstelling. De gemeente legt daarover verantwoording af en er is landelijke ondersteuning (zie: www.vveschakelklassenZomerscholen.nl).

Onderzoek naar effecten

In opdracht van het ministerie hebben de universiteiten van Amsterdam en Nijmegen in de periode 2007 - 2011 landelijke evaluatieonderzoeken uitgevoerd naar het functioneren van de voorzieningen (Ledoux en Veen, 2009; Mulder e.a., 2012). Hieruit bleek dat er goede resultaten werden geboekt met de schakelklas.

De – meestal allochtone – schakelklasleerlingen hebben op taalgebied méér leerwinst geboekt dan vergelijkbare kinderen in de controlegroep, zonder dat dit ten koste is gegaan van de rekenprestaties. Er kunnen geen uitspraken worden gedaan over de groepen leerlingen die het meest profiteren en evenmin over de variant die het meest oplevert. Uit de onderzoeken bleek ook dat de kopklasleerlingen na het schakeljaar hoger scoren op de Cito Eindtoets en hogere adviezen krijgen voor het voortgezet onderwijs. Ook de waardering van de betrokkenen is gunstig. De schakelklasleerlingen ervaren het niet als negatief dat zij (gedeeltelijk) onderwijs krijgen in een aparte groep. Ze voelen zich op hun gemak in de schakelklas en voelen zich niet gestigmatiseerd. De ouders zijn tevreden met de deelname en met de vorderingen van hun kind.

Doelstelling van de schakelklas is dat kinderen hun schoolloopbaan met succes kunnen vervolgen en dat zij doorstromen naar een hogere vorm van voortgezet onderwijs dan zonder schakelklas mogelijk was geweest. Om vast te stellen of deze doelstellingen worden bereikt, zijn voormalige schakelklasleerlingen twee jaar gevolgd.

In het eerste vervolgonderzoek leek het erop dat de schakelklasleerlingen bij woordenschat en rekenen opnieuw een achterstand aan het opbouwen waren. Maar in het tweede vervolgonderzoek waren daar geen aanwijzingen meer voor. De ex-kopklas-

leerlingen gaan na drie of vier jaar naar hogere schooltypen, stromen minder af en/of blijven minder zitten dan kinderen met een vergelijkbare sociaal-etnische achtergrond en een vergelijkbare score op de Cito Eindtoets die géén kopklas hebben gevolgd. De schoolloopbaan van leerlingen die in een bovenbouwschakelklas of kopklas hebben gezeten (groep 5 of hoger) is soepel verlopen. Het feit dat deze leerlingen mét een achterstand in een schakelklas zijn geplaatst, leidt tot de eenduidige conclusie dat ze die achterstand in het schakeljaar hebben ingehaald en dat ze het resultaat van die inhaalslag hebben weten vast te houden tot in het voortgezet onderwijs. Deze gunstige resultaten rechtvaardigen de conclusie dat schakelklassen een goed instrument zijn om onderwijsachterstanden te bestrijden.

Veel variatie

Hoe staat het er nu, een aantal jaren later, voor met de inrichting en opbrengsten van de schakelklassen? Eerlijk gezegd weten we dat niet, omdat er na het onderzoek in 2012 geen landelijk onderzoek meer is uitgevoerd. Een aantal gemeenten heeft zelf een monitor opgezet, maar er is geen landelijk overzicht van de resultaten van deze lokale onderzoeken.

Wel weten we dat er inmiddels een enorme variëteit is ontstaan in de uitvoering van de schakelklassen. Het varieert van de inzet van middelen voor klassenverkleining tot de voltijdse schakelklas waar leerlingen een heel schooljaar les krijgen. Dat maakt het lastig om uitspraken te doen over 'de' schakelklas.

Sardes heeft in een aantal gemeenten in de afgelopen jaren onderzoek gedaan naar de wijze waarop scholen het schakelklasonderwijs vorm geven. Samen met de gemeente en de schoolbesturen is bekeken of de manier waarop de schakelklassen zijn ingericht, zowel inhoudelijk als organisatorisch, voldoet aan de criteria die bekend zijn als succesfactoren om taalachterstand te bestrijden.

We constateerden dat er op sommige scholen niet veel is overgebleven van het oorspronkelijke concept van de schakelklas. De selectie van leer-

lingen vindt op heel verschillende manieren plaats. Lang niet altijd wordt er gekeken naar het leerpotentieel van leerlingen en men kiest steeds vaker voor de meest taalzwakke leerlingen. De interventie bestaat soms uit een aantal uren apart onderwijs in een kleine groep, maar er zijn ook scholen die leerlingen in de klas op verschillende niveaus laten werken en een onderwijsassistent inzetten die extra oefent met de zwakke leerlingen.

Voorop staat dat elke school het beste wil voor elke leerling. Maar hoe scholen de middelen voor schakelklassen inzetten, kan soms wel kritisch tegen het licht worden gehouden. De gemeente kan daarbij een rol spelen door in het subsidieakkoord voorwaarden op te nemen.

Een voorbeeld uit Haarlem

De gemeente Haarlem heeft voorwaarden geformuleerd voor de subsidies aan scholen die een schakelklas willen inrichten. Scholen mogen zelf hun speerpunten en organisatievorm bepalen, maar ze moeten duidelijk aangeven welke doelen de schakelklas wil bereiken en voor welke leerlingen de klas is bestemd. Ook geven de scholen in de subsidieaanvraag aan met welke programma's zij werken, op welke wijze de personele inzet is geregeld en hoe de ouders worden betrokken. Ten slotte vraagt de gemeente de scholen om de leerlingresultaten te monitoren.

Wat werkt?

Schakelklassen die goede resultaten boeken in het landelijke onderzoek richten alle aandacht op uitbreiding van de woordenschat en op mondelinge taalvaardigheid. Ook begrijpend lezen krijgt veel aandacht. De schakelklasleerkrachten van deze succesvolle schakelklassen werken aan de hand van thema's en projecten en maken gebruik van gespreksvormen (in kleine groepjes en in kringgesprekken) en vormen van samenwerkend leren. Educatieve uitstapjes behoren standaard tot het programma en worden als waardevol be-

schouwd, omdat daarmee binnen- en buitenschools leren met elkaar worden verbonden.

Een belangrijk kenmerk van effectief onderwijs is dat de leerkracht zichzelf bewust de volgende vragen stelt (Hattie, 2008):

- Wat moeten leerlingen leren?
- Hoe kan ik dat het beste organiseren?
- Waar baseer ik dat op?
- Wat heb ik (hoe kom ik) aan bewijs dat het ook echt waar is?

De leerkracht heeft een helder idee van het beoogde effect en maakt dat ook aan de leerlingen duidelijk. Zij biedt uitdaging en stelt doelen die net binnen het bereik van de leerling liggen. Hoge verwachtingen, het is inmiddels genoegzaam bekend, hebben een positief effect op leerprestaties.

Uit veel onderzoek komt naar voren dat de klassengrootte nauwelijks invloed heeft op het verschil in leerresultaten. De voornaamste reden hiervoor is dat leerkrachten hun onderwijs niet aanpassen. Dat gebeurt wél in de schakelklassen die zijn onderzocht. De leerkrachten werken met een groep van gemiddeld twaalf leerlingen en

gebruiken methoden die bij deze kleine groepen passen. Leerlingen in de schakelklas praten veel, lezen veel en ervaren veel.

Effectief taalonderwijs hecht veel belang aan de taalproductie van leerlingen. Er is daarom veel ruimte voor interactie en samenwerkend leren rond onderwerpen die leerlingen interessant vinden, pittige onderwerpen die taal, denken en kennisontwikkeling aanjagen.

Het werken in kleine groepen, zoals bij coöperatief leren, levert resultaten op, mits:

- leerlingen training krijgen in het effectief werken in groepen,
- het materiaal en de taken geschikt zijn voor deze manier van werken,
- er samenwerkingsvormen worden gebruikt, die leiden tot onderling overleg tussen leerlingen, zoals tutoring, wederzijdse feedback en in twee- of drietallen aan taken werken (Hattie, 2008).

De bij de landelijke onderzoeken betrokken leerkrachten hebben niet alleen cognitieve doelen voor ogen. Zij willen ook het plezier in leren en het zelfvertrouwen van leerlingen vergroten en hun

Schakelklassen nieuwe stijl

Inhoudelijke focus

- Uitbreiding van de woordenschat
- Mondelinge taalvaardigheid
- Begrijpend lezen
- Recreatief lezen

Werkvormen

- Thema's en projecten
- Gespreksvormen in kleine groepjes en in kringgesprekken
- Samenwerkend leren
- Educatieve uitstapjes als verbinding tussen binnen- en buitenschools leren

Bewuste keuzes van de leerkracht

- Wat moeten leerlingen leren?
- Hoe kan ik dat het beste organiseren?
- Waar baseer ik dat op?
- Wat heb ik (hoe kom ik) aan bewijs dat het ook echt waar is?

De lat hoog leggen

- Leerlingen uitdagen en doelen stellen die net binnen het bereik van de leerling liggen.
- Hoge verwachtingen

Ouders

Van het allergrootste belang: educatief en pedagogisch partnerschap.

Doelen

Niet alleen cognitieve, maar ook sociaal-emotionele doelen:

- Plezier in leren
- Zelfvertrouwen van leerlingen vergroten
- Motivatie verhogen

Integrale aanpak

Schakelklassen zijn onderdeel van een palet aan maatregelen die de school neemt om de ontwikkeling van leerlingen te stimuleren, met name leerlingen met een taalachterstand.

motivatie versterken. Ook dit is een belangrijke succesfactor voor leeropbrengsten. Het is van belang dat de leerkracht de leerlingen in de 'leermodus' weet te krijgen (Hattie, 2008).

Er is de afgelopen jaren voortdurend geweest op de belangrijke rol die ouders vervullen als het gaat om de ontwikkeling van hun kinderen. Scholen en ouders zijn in dat opzicht pedagogische partners.

De schakelklas is een effectief instrument gebleken, maar we moeten wel blijven werken met de juiste focus, omdat de resultaten anders verwateren.

Literatuur

Beekhoven, S., Jepma, I.J., Hoogeveen, K. & Swart, B. (2012). *Schakelklassen en andere instrumenten om taalachterstand te bestrijden. Gegevens uit de vijfde VVE-monitor*. Utrecht: Sardes.

Hattie, J. (2008). *Visible Learning. A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement*. Oxford: Taylor & Francis Ltd.

Ledoux, G. & Veen, A. (2009). *Beleidsdoorlichting onderwijsachterstandenbeleid periode 2002-2008*. Amsterdam: Kohnstamm Instituut.

Ministerie van OCW (2011). *Kamerbrief Bestuursafspraken G4 en G33, 25 november 2011*. Den Haag: OCW.

Mulder, L., Veen, I. van der, Derriks, M. & Elshof, D. (2012). *De schakelklasleerlingen verder gevolgd. Het tweede vervolgonderzoek bij leerlingen die in 2006/07 of 2007/08 in een schakelklas hebben gezeten*. Nijmegen/Amsterdam: ITS Radboud Universiteit Nijmegen / Kohnstamm Instituut.

Sardes, diverse auteurs (2008). Brochurereeks

Deel 1 – De schakelklas – een nieuwe rol voor gemeenten en schoolbesturen

Deel 2 – De schakelklas – Een stapsgewijze aanpak

Deel 3 – De schakelklas – Selectie van leerlingen

Deel 4 – De schakelklas – Taal in de klas

Deel 5 – De schakelklas – Ouderbetrokkenheid

Deel 6 – De schakelklas – De deeltijdvariant

Deel 7 – De schakelklas – De verlengde schooldag variant

Utrecht: Sardes.